
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.041>

УДК: 330.3

JEL: O10

Василина Подлесна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ: СУТНІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ ДИНАМІКИ¹

Досліджено соціально-економічну нерівність як суспільне явище, іманентне всім історичним формам суспільства, яким властива експлуатація елітарними верствами суспільства широких народних мас. Вона породжується основним економічним законом кожної історичної форми антагоністичного суспільства і виражається в періодичному загостренні класових протиріч.

Доведено, що найважливішою компонентою соціальної нерівності в капіталістичному суспільстві є економічна нерівність. Між економічним зростанням і нерівністю доходів існує взаємозв'язок, що одним з перших було обґрунтовано С. Кузнецом. П. Сорокін, обґрунтовуючи гіпотезу про циклічність коливань середнього рівня добробуту і доходу в рамках певного суспільства, апелював до існування "дрібних ділових циклів", а тенденцію до збільшення середнього рівня доходу і добробуту, що проявилася з другої половини XIX ст. в ряді країн, пояснював існуванням кондратьєвських циклів. Проаналізовано тісний зв'язок між динамікою нерівності і суспільними процесами, рушійною силою яких є насильство – "чотири вершини вирівнювання": війна з масовою мобілізацією, трансформаційна революція, розпад держави і летальна пандемія, який встановив В. Шайдель; саме "чотири вершини вирівнювання" зменшують розрив між багатими і бідними, тобто деструктивним шляхом згладжують соціальну нерівність.

З'ясовано, що в ході масштабних війн, революцій, руйнувань держав відбувається вирішення протиріч суспільного розвитку, що циклічно загострюються і породжують розгортання довгострокових соціально-економічних

Подлесна Василина Георгіївна (podlesnw2019@gmail.com) д-р. екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID Id <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>

¹ Стаття знайомить з результатами дослідження, виконаного в рамках наукового проекту "Загальний механізм та фактори стабілізації соціально-економічного розвитку України" (№ державної реєстрації 0121U111691).

Цитування. Подлесна В. Г. Соціально-економічна нерівність: сутність, циклічність динаміки. *Економічна теорія*. 2021. № 4. С. 41–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.041>

© В. Подлесна, 2021

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2021. № 4: 41–55

циклів (цикли зміни форм суспільства; цикли встановлення гегемонії у світ-системі, довгі політичні цикли, кондратьєвські цикли та ін.), тому зміни в рівнях соціально-економічної нерівності, породжені цими "вершинами вирівнювання", також мають циклічний характер.

Ключові слова: соціально-економічна нерівність, справедливість, соціальна держава, соціально-економічні цикли, циклічна динаміка соціально-економічної нерівності.

SOCIO-ECONOMIC INEQUALITY: ESSENCE, CYCLICALITY OF THE DYNAMICS

Vasylyna Podliesna (podlesnw2019@gmail.com), Doctor of Economic Sciences, Assoc.; Leading researcher of the Department of Economic Theory of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. ORCID Id <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>

The article considers socio-economic inequality as a social phenomenon inherent in all historical forms of society, which is characterized by the exploitation of wide circles of population by the elite. It is generated by the basic economic law of each historical form of antagonistic society and is expressed in the periodic aggravation of class contradictions.

The most important component of social inequality in capitalist society is economic inequality. There is a relationship between the economic growth and inequality of income that S. Kuznets was one of the first to prove. P. Sorokin, justifying the hypothesis of the cyclicity of fluctuations in the average level of welfare and income within a certain society, appealed to the existence of "small business cycles", and explained by the existence of Kondratiev waves the tendency towards the increase in the average level of income and welfare, manifested in the second half of XIX century in some countries. The author analyzes the close relationship between the dynamics of inequality and social processes, whose driving force is violence – "four horsemen of the equalization": the war with mass mobilization, the transformational revolution, the decay of the state and the lethal pandemic, – as established by W. Scheidel; it is the "four horsemen of the equalization" that reduce the gap between rich and poor, that is, the social inequality is temporarily smoothed destructively.

It has been established that during large-scale wars, revolutions, the destruction of states there is a permission of cyclically exacerbating contradictions of social development, which generate the deployment of long-term socio-economic cycles (cycles of changing the forms of society; hegemony establishment cycles in the world-system, long political cycles, Kondratiev waves, etc.). Therefore, the changes in the levels of socio-economic inequality generated by these "horsemen of the equalization" are also cyclic.

Keywords: socio-economic inequality, justice, social state, socio-economic cycles, cyclic dynamics of socio-economic inequality.

Соціально-економічна нерівність властива всім тим історичним формам суспільного устрою, інституційна структура яких гарантує можливість експлуатації елітарними верствами суспільства ши-

роких народних мас. Соціально-економічна нерівність існує в капіталістичному суспільстві, а її зростання свідчить про загострення протиріччя між працею та капіталом. У сучасних умовах циклічної кризи світової економіки та пандемії проблема посилення соціально-економічної нерівності, особливо внутрішньокраїнної, стала однією з ключових проблем капіталістичного суспільства, тому метою цього дослідження є осмислення сутності поняття соціально-економічної нерівності та обґрунтування її циклічності виходячи з іманентності циклічності капіталістичній економіці.

Поняття соціальної нерівності слід осмислювати через призму поняття справедливості, з яким воно тісно пов'язане. Проблема розуміння сутності справедливості займала уми філософів з давніх часів. Розмірковуючи про справедливість, Аристотель розрізняв загальну і приватну справедливість, стверджуючи, що загальна справедливість збігається з чеснотою взагалі і полягає у дотриманні закону, а приватна справедливість є чеснотою державного мужа. Під чеснотою філософ розумів відповідність якогось явища своєму призначенню. Сьогодні "...політична філософія Аристотеля має значний, ще не використаний повною мірою потенціал, і здатна слідувати змінюваному предмету справедливості" (Кашников, 2001).

Сократ вважав, що "...небажання чинити несправедливо є достатнім доказом справедливості", а "...що законно, то справедливо" (Ксенофонт, 1993). Державні закони, за Сократом, мають бути втіленою у формальних розпорядженнях справедливістю. Справедливість Платон розумів як "належну міру", певну рівність, при цьому розрізняв два види рівності: "геометричну рівність" (рівність за гідністю і чеснотами) і "арифметичну рівність" (рівність міри, ваги та числа). Близькою Платону була переконаність Сократа у тому, що держава створюється для утвердження справедливості. З міркувань Платона випливає, що справедливість запанує, якщо кожен стан, виходячи з поділу праці, в особі своїх представників займатиметься виключно своєю справою (залежно від природних схильностей) і не втручатиметься в чужі справи, але при цьому всі вільні громадяни, незалежно від правового статусу, нестимуть корисне соціальне навантаження (Лавренов, 2015).

У давньогрецькій політичній філософії вирішення проблеми справедливості включає чотири основні компоненти: переконаність у тому, що рівність між людьми є не абсолютною, а відносною, що найкраще виражено в принципі Аристотеля "рівне для рівних", і навпаки, "нерівне для нерівних"; у всіх найважливіших суспільних справах пріоритет повинен віддаватися найкращим – аристократії, представників якої слід вважати наймудрішими та найдостойнішими; вирішення правових колізій має ґрунтуватися на практичному міркуванні, що бере до уваги не лише інтереси тієї чи іншої партії, але насамперед суспільну користь (благо); найкращою визнається змішана форма правління, що поєднує у собі найкраще з того, що є у монархії, аристократії, політії, при цьому уникає їх недоліків. Перехідним етапом від політичної етики Античності, заснованої на принципах блага, до правової доктрини Сучасності (modern), що базується на принципах гуманізму, універсалізму, егалітаризму, є філософія Цицерона, який, з одного боку, наслідував грецьку (платонівсько-аристотелевську) традицію у визначенні поняття справедливості, а з іншого – міркував про справедливість з універсалістських, гуманістичних позицій. У Новий час Т. Гоббс заклав основи ліберальної концепції справедливості, яка отримала подальшу розробку у працях його послідовників і водночас критиків – Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта. Динамізму дискусіям про справедливість в останній чверті ХХ століття додала публікація у 1971 році книги американського філософа Дж. Роулза "Теорія справедливості", спрямованої насамперед проти утилітаристських теорій та меритократії (Канарш, 2011).

Значний внесок у дослідження причин виникнення та зростання соціальної нерівності зробили такі наукові підходи, як структурний функціоналізм та детермінізм. Структурний функціоналізм розглядає диференціацію суспільства як природний наслідок ускладнення соціальної організації, досліджує суспільство як великий організм, саморегульовану систему. При цьому структурний функціоналізм не приділяє уваги причинно-наслідковим зв'язкам соціальних змін та конфліктів, не досліджує їх причин, вважаючи, що структури суспільства видозмінюються, щоб зберегти свою стійкість, стабільність, сталість. Різноманіття соціальних конфліктів та про-

тиріч розглядається у структурному функціоналізмі як дисфункції, що підлягають усуненню. Детермінізм, властивий насамперед марксизму і веберіанству, розглядає суспільство як окремі підсистеми (економічну, соціальну, політичну та ідеологічну), у взаємодії між якими головна роль належить причинно-наслідковим зв'язкам. Представники детермінізму вважають, що соціальна нерівність є наслідком існування антагоністичних класів, один із яких узурпує власність та владу (Головин, 2007).

Соціально-економічна нерівність – суспільне явище, що породжується основним економічним законом тих історичних форм суспільства, інституційна структура яких гарантує експлуатацію елітарними верствами суспільства широких народних мас і виражається у періодичному загостренні класових протиріч.

В історичному процесі розвитку продуктивних сил та зміни суспільно-економічних формацій відбувалося встановлення більш гуманних та справедливих порівняно з попередніми політико-економічних систем, тобто спіраль історичного розвитку спрямована до вирівнювання соціально-економічної нерівності, проте цей процес відбувається нерівномірно та характеризується циклічною зміною періодів зростання нерівності періодами її згладжування. У сучасній капіталістичній світ-системі відбувається посилення концентрації капіталу та економічної влади в руках незначної кількості людей, яка сформувала в умовах глобалізації наднаціональну еліту, орієнтовану на демонтаж соціальної держави та посилення експлуатації праці капіталом, що неминуче веде до посилення міжкrajнної та внутрішньокrajнної соціально-економічної нерівності.

В. Шайдель розробив концепцію, що встановлює тісний зв'язок між динамікою нерівності та суспільними процесами, рушійною силою яких є насильство – війна з масовою мобілізацією, трансформаційна революція, розпад держави та летальна пандемія, які вчений називає "чотирма вершниками вирівнювання". У різних суспільствах з різним рівнем розвитку стабільність сприяла економічній нерівності, держава протягом тисячоліть не сприяла мирному вирівнюванню; саме "чотири вершники вирівнювання", які відігравали величезну роль у руйнуванні встановленого порядку, зменшували розкид доходу та багатства, звужували розрив між багатими та бід-

ними. Для того щоб виконувати функцію вирівнювання у суспільстві, війна має охопити його як єдине ціле, мобілізувати населення та ресурси в масштабах, які часто можливі лише в сучасних національних державах. Для перерозподілу доступу до матеріальних ресурсів насильницькі соціальні перетворення (трансформаційні революції) мають бути виключно глибокими. В історичній ретроспективі такі революції супроводжувалися високим рівнем насильства; розвал держави чи розпад системи є найбільш надійним способом скорочення нерівності. При розпаді держави становище у суспільстві, зв'язки та механізми протекції багатіїв руйнувалися чи зовсім зникли. Вони втрачали більше, ніж інші верстви суспільства. Пандемії в аграрному суспільстві були гідним конкурентом людського насильства та забезпечували перерозподіл доходу та багатства: загибель значної частини населення внаслідок інфекції у сільськогосподарських суспільствах підвищувала попит на робочі руки та піднімала ціну на працю відносно нерухомості та інших видів капіталу. У міру того як реальна заробітна плата зростала, а рента падала, працівники вигравали, а землевласники та роботодавці програвали (Шайдель, 2017).

Масштабні війни, революції, руйнування країн є формами вирішення протиріч суспільного розвитку, що циклічно загострюються, породжуючи розгортання довгострокових соціально-економічних циклів, зокрема циклів зміни форм суспільства; циклів встановлення гегемонії у світ-системі, довгих політичних циклів, кондратьєвських циклів. У процесі розгортання кожного циклу зміни форм суспільства соціально-економічна система переходить від відносної стабільності у фазі формування до відносної нестабільності у фазі розвитку, а згодом до критичного наростання нестабільності у фазі розпаду, що несе у собі передумови соціальних катастроф, які приводять до революційних трансформацій виробничих відносин.

І. Валлерстайн обґрунтував, що капіталістичній світ-системі притаманні "цикли гегемонії", і довів існування в історії капіталістичного світу трьох самостійних випадків гегемонії (Голландія у 1625–1672 рр., Велика Британія у 1815–1873 рр., США у 1945–1967 рр.); встановлення гегемонії кожного разу досягалося в ході тридцятирічної світової війни – наземної війни, що втягувала (не обов'язково

постійно) багато великих військових держав у широкомасштабні зіткнення, які були вкрай спустошливими для землі і населення: Тридцятирічна війна 1618–1648 рр.; цикл Наполеонівських війн 1792–1815 рр.; Євразійські війни 1914–1945 років (*Валлерстайн, 2003*). Дж. Модельські та В. Томпсон обґрунтували існування та розкрили механізм розгортання довгих циклів світової політики, а також припустили, що кожен довгий цикл світової політики скоординований з двома циклами Кондратьєва, при цьому "...ритм настання світових воєн, що визначає довгі цикли світової політики, означає також початок і кінець хвиль Кондратьєва" (*Модельські, Томпсон, 1992*).

Згідно з виявленою М. Кондратьєвим другою емпіричною правильністю у розвитку великих циклів економічної кон'юнктури, "періоди підвищувальних хвиль великих циклів, як правило, значно багатші на великі соціальні потрясіння і перевороти в житті суспільства (революції, війни), ніж періоди знижувальних хвиль". Війни та соціальні потрясіння "...справляють могутній, іноді пертурбаційний вплив на темп і напрямок економічної динаміки". М. Кондратьєв вважав, що війни та соціальні потрясіння включені в ритмічний процес розвитку великих циклів, будучи при цьому не його вихідними силами, а формою прояву (*Кондратьєв, Яковец і др., 2002*).

Періоди підвищувальної економічної кон'юнктури характеризуються зростанням добробуту суспільства та динамічним соціальним розшаруванням, а періоди економічного занепаду сприяють тимчасовому згладжуванню соціально-економічної нерівності. Суспільне насильство, що відбувається у формі воєн, революцій, краху держав, і насильство природи над людиною, що являється у формі пандемій, спричиняють загальне падіння добробуту суспільства, крах суспільного становища та добробуту частини еліти, але при цьому вони створюють передумови для кристалізації нової або оновленої еліти, яка з часом стає ще багатшою порівняно з іншими верствами суспільства, отримує ще більшу політичну та економічну владу, ніж попередня еліта, розростається і тим самим створює підґрунтя для розгортання чергової політико-економічної кризи, що відкриває новий цикл зміни еліт. При цьому зменшення соціально-економічного розриву між багатими і бідними, що відбувається в суспільстві під час розгону будь-якої форми насильства, – явище

тимчасове і змінюється наростанням нерівності. "Вершники вирівнювання", зумовлені людським насильством (великомасштабні війни, трансформаційні революції, розпад держави), відіграють важливу роль у розгортанні довгострокової циклічної соціально-економічної динаміки, а значить, зміни у рівнях соціально-економічної нерівності, породжені ними, також мають циклічний характер. Епідемічні процеси циклічні та аналогічно позначаються на динаміці соціально-економічної нерівності.

В умовах капіталізму основною компонентною соціальної нерівності є економічна нерівність. Одним із перших у ХХ столітті приділив увагу проблемі взаємозв'язку між економічним зростанням та нерівністю доходів С. Кузнець, який встановив статистичну залежність ("криву Кузнеця"), згідно з якою в епоху доіндустріального суспільства соціальна нерівність наростала в міру економічного розвитку, у процесі "капіталістичної модернізації" нерівність у розподілі доходів спочатку різко зростала, але потім стала демонструвати тенденцію до зниження та встановлення на деякому, практично незмінному, довгостроковому рівні (Филатов, 2002). На відміну від С. Кузнеця, який висунув гіпотезу про те, що стійке зростання економіки в кінцевому рахунку приведе до зменшення рівня нерівності, Т. Пікетті вважає значну нерівність інтегральною властивістю капіталізму, а її зниження в період з початку Першої світової війни і до кінця 1970-х років розглядає як результат податкової політики та шоківих подій, а не як наслідок еволюції ринкової економіки (Любимов, 2016).

На думку П. Сорокіна, "...соціальна стратифікація – це постійна характеристика будь-якого організованого суспільства", що проявляється у трьох основних формах – економічної, політичної, професійної стратифікації. Характеризуючи економічний статус соціальної групи, слід виділяти два основних типи флуктуацій: перший тип належить до економічного падіння або підйому групи і виявляється в економічному збагаченні або збіднінні соціальних груп в цілому, другий – до зростання або скорочення економічної стратифікації всередині самої групи і виявляється у зміні економічного профілю групи або у збільшенні-зменшенні висоти економічної піраміди. Досліджуючи флуктуації економічного статусу суспільства, зокре-

ма флуктуації економічного статусу групи як єдиного цілого, П. Сорокін на користь гіпотези про циклічність коливань середнього рівня добробуту та доходу в рамках певного суспільства як один із аргументів навів існування "дрібних ділових циклів", тривалістю 3–5, 7–8, 10–12 років, а тенденцію до збільшення середнього рівня доходу і добробуту, що виявилася з другої половини ХІХ століття в США, Великій Британії, Данії, Росії та інших країнах, пояснив існуванням циклів Кондратьєва тривалістю 40–60 років. Досліджуючи проблему флуктуацій висоти та профілю економічної стратифікації всередині суспільства, П. Сорокін аргументував справедливість гіпотези коливань економічної стратифікації від групи до групи, а всередині однієї і тієї ж групи – від одного періоду часу до іншого, тобто обґрунтував існування циклів, у яких посилення економічної нерівності змінюється її ослабленням. При цьому в коливаннях економічної стратифікації можлива деяка періодичність, яка може становити 10, 15, 20, 30, 40, 50, 100 або 150 років (Сорокин, 1992).

Б. Міланович досліджує глобальну нерівність і вважає, що для її розуміння слід розглядати дві компоненти нерівності: перша – клас глобальної нерівності, тобто "внутрішньокраїнова нерівність", яка обумовлюється відмінностями доходів у межах однієї держави, друга компонента – "становище", тобто "міжкраїнова нерівність", яка оцінює різницю між середніми рівнями доходів в усіх країнах світу. Починаючи з часів промислової революції, глобальна нерівність продовжувала посилюватися до середини ХХ століття; далі протягом 50 років (із закінчення Другої світової війни і до початку ХХІ століття) рівень глобальної нерівності залишався на верхній точці та змінювався незначно; сьогодні рівень глобальної нерівності перевищує рівень 1870 р. Клас глобальної нерівності ("внутрішньокраїнова нерівність") визначав дві третини глобальної нерівності в 1870 році; сьогодні понад дві третини загальної нерівності обумовлюється становищем ("міжкраїнова нерівність") – по суті громадянством, тому в перспективі "або бідні країни стануть багатшими, або бідні люди переселяться в багаті країни", тобто "...або бідні люди отримають способи збільшення добробуту в місцях проживання, або вони стануть багатими, переселившись на інші території" (Міланович, 2014). У 2015 р. шістдесят дві найбагатші людини світу

володіли таким само капіталом, що й найбідніша частина людства, тобто 3,5 мільярда людей. У сучасній глобальній економіці всього на 1 % домашніх господарств світу припадає трохи більше половини приватного багатства планети, що обумовлено не тільки різницею середнього доходу між розвиненими економіками світу і тими, що розвиваються, а й глибоким дисбалансом доходів всередині окремих країн. Найбагатші 20 % американців нині володіють такою самою власністю, що й уся найбідніша половина домогосподарств їхніх співвітчизників, а на 1 % найбільших доходів припадає п'ята частина всього національного доходу (*Шайдель, 2017*).

На думку А. Дітона, промислова революція, яка започаткувала економічне зростання, що відкрило "...для сотень мільйонів людей шлях втечі з капкана матеріальних поневірянь", одночасно створила умови для "великої розбіжності" – процесу формування величезної прірви між Заходом та іншим світом. За останні 250 років довгострокове економічне зростання в окремих частинах світу зумовило розрив між різними країнами, що не зменшується, тобто саме економічне зростання стало двигуном зростання нерівності доходів у міжнародному масштабі. Навіть за п'ятдесят років економічного зростання будь-яка країна не здатна подолати розрив, що виник у результаті багатовікового відставання в темпах економічного зростання (*Дитон, 2016*).

Представлена у Звіті про нерівність у світі (*World inequality report, 2018*), розробленому лабораторією світової нерівності (*World Inequality Lab, WIL*), динаміка економічної нерівності в ряді розвинених країн та країн, що розвиваються, за більш ніж 100-річний період показує два явно виражені періоди розвитку глобальної економіки, що тривають близько 50–60 років: перший період – приблизно з 1910–1920 до 1970–1980 рр., що характеризується зниженням нерівності в більшості країн світу, другий період – з 1970–1980-х рр. по теперішній час, для якого характерна лібералізація політики державного регулювання нерівності, що спричиняє її зростання (*Дорофеев, 2020*). *World Inequality Lab*, яка здобула високий авторитет у галузі дослідження нерівності, була створена на початку 2000-х років. Троє з п'яти співдиректорів лабораторії світової нерівності – Ф. Алваредо, Л. Ченсіл та Т. Пікетті – представляють Паризьку школу

економіки, двоє – Е. Саєз та Г. Зукман – Каліфорнійський університет у Берклі. Лабораторія світової нерівності активно взаємодіє з колективом, до якого входять понад 100 дослідників (з понад 70 країн), що формують Світову базу даних про багатство та доходи (World Wealth and Income Database – WID.world). Також збору інформації про розподіл доходів на світовому та національному рівнях присвячено такі науково-статистичні проекти: Світова база даних нерівномірності розподілу доходів ООН (United Nations World Income Inequality Database); База даних розподілу доходів, що формується ОЕСР (OECD Income Distribution Database); статистика населення світу, що живе у злиднях, яка накопичується Світовим банком (World Bank Povcal Net) та іншими організаціями (Клинов, Сидоров, 2018).

У 1945–1980 роках, коли в умовах динамічного розвитку та розширення соціалістичного табору західний світ будував соціальні держави, рівень нерівності був найнижчим і стабільним, тому нерівність не мала істотного впливу на глибину і тривалість економічних криз 1970–1980-х років. Після рецесії 1981–1982 років почалося економічне зростання, яке тривало майже 20 років, з перервою на незначну рецесію в 1991 році, і супроводжувалося динамічним зростанням нерівності, зумовленим широким упровадженням ліберальної економічної політики, що призвело до глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., перед якою максимум нерівності доходів у США перевищив історичну висоту 1929 року (Акаєв, Сарыгулов та ін., 2012).

На думку М. Дорофєєва, розвиток економічної нерівності у довгостроковій перспективі відбувається у рамках циклів, тривалість яких схожа на тривалість кондратьєвських циклів (Дорофєєв, 2020). Висока економічна нерівність багаторазово посилює глибокі циклічні кризи світової економіки. Тому для подолання руйнівних наслідків світових економічних криз та створення передумов довготривалого стабільного соціально-економічного розвитку необхідно впроваджувати ефективні соціальні інновації, широкомасштабні соціальні програми, націлені на вирівнювання доходів різних верств суспільства (Акаєв, Сарыгулов та ін., 2012).

Найближчою перспективою циклічної динаміки соціально-економічної нерівності в умовах четвертої промислової революції, яка веде до розгортання шостого кондратьєвського циклу, є зростання соціально-економічної нерівності; також неминучою є її сутнісна трансформація – зменшення соціального прошарку середнього класу, розвиток та значне поширення цифрової нерівності, біологічної (вітальної) нерівності. Вже сьогодні зростання технологічного безробіття, зумовленого четвертою промисловою революцією, спричиняє зростання соціально-економічної нерівності (на думку К. Шваба, "сьогодні ті, кому пощастило працевлаштуватися, є або висококваліфікованими і високооплачуваними, або низькокваліфікованими і низькооплачуваними" (Шваб, 2019)); високі темпи цифровізації економіки та суспільства, а також розвитку медичних технологій створюють дедалі більше підстав для посилення цифрової та біологічної нерівності. У сучасній капіталістичній світ-системі не відбувається вирішення антагоністичних протиріч у тій формі, яка б дозволила подолати глибоку соціально-економічну кризу, переломити тенденцію наростання соціально-економічної нерівності та ускладнення її форм, зупинити процеси демонтажу соціальної держави, переорієнтувати суспільний розвиток на досягнення соціальної справедливості.

Література

1. Акаев А. А., Сарыгулов А. И., Соколов В. Н. (2012). Управление неравенством доходов как фактор посткризисного экономического роста. *Экономика и управление*. № 4(78). С. 3–13.
2. Валлерстайн И. (2003). Три отдельных случая гегемонии в истории капиталистической мир-экономики. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/vall_tri.php
3. Головин С. А. (2007). Социальное неравенство: сущность и научные подходы. *Преподаватель XXI век*. № 3. С. 134–147.
4. Дитон А. (2016). Великий побег: Здоровье, богатство и истоки неравенства. Москва: Изд-во Института Гайдара. Фонд "Либеральная Миссия". 368 с.
5. Дорофеев М. Л. (2020). Анализ причин долгосрочных изменений экономического неравенства в мировой экономике. *Финансы: теория и практика*. № 24(6). С. 174-186. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2020-24-6-174-186>

6. Канарш Г. Ю. (2011). Социальная справедливость: философские концепции и российская ситуация: монография. Москва: Изд-во Моск. гуманит. ун-та. 236 с.
7. Кашников Б. Н. (2001). Концепция общей справедливости Аристотеля: Опыт реконструкции. *Этическая мысль*. Вып. 2. С. 89–117.
8. Клинов В. Г., Сидоров А. А. (2018). Мировые тенденции в распределении доходов и проблемы социально-экономического развития. *Вопросы экономики*. № 7. С. 30–44. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2018-7-30-44>
9. Кондратьев Н. Д., Яковец Ю. В., Абалкин Л. И. (2002). Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. Москва: Экономика. 766 с.
10. Ксенофонт. (1993). Воспоминания о Сократе. Москва: Наука. 379 с.
11. Лавренов, С. Я. (2015). Государственно-правовой идеал Платона. *Обозреватель*. № 8. С. 93–104.
12. Любимов И. (2016). Взгляд на эволюцию неравенства доходов: Пикетти против Кузнеця – 60 лет спустя. *Экономическая политика*. Т. 11. № 1. С. 27–42. <https://doi.org/10.18288/1994-5124-2016-1-03>
13. Миланович Б. (2014). Глобальное неравенство доходов в цифрах: на протяжении истории и в настоящее время: обзор: докл. к XV апр. междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества (Москва, 1–4 апр. 2014 г.); Нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики". Москва: Изд. дом Высшей школы экономики.
14. Модельски Дж., Томпсон У. (1992). Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика. *Вопросы экономики*. № 10. С. 49–57.
15. Сорокин П. А. (1992). Человек. Цивилизация. Общество. Москва: Политиздат. 543 с.
16. Филатов И. В. (2002). Теоретическое наследие С. Кузнеця и проблемы модернизации постсоциалистических стран. URL: <https://ecsocman.hse.ru/data/015/665/1219/003.FILATOV.pdf>
17. Шайдель В. (2017). Великий уравниватель: насилие и история неравенства от каменного века до XXI столетия. Серия "Цивилизация: рождение, жизнь, смерть". Москва: "Издательство АСТ". 768 с. <https://doi.org/10.1515/9781400884605>
18. Шваб К. (2019). Глобализация 4.0. Новая архитектура для четвертой промышленной революции. URL: <https://www.ejournal.ru/jour/article/view/213/198>

Надходження до редакції 14 вересня 2021 р.

Прорецензовано 5 листопада 2021 р.

Підписано до друку 17 грудня 2021 р.

References

1. Akaev, A.A., Sarygulov, A.I., Sokolov, V.N. (2012). Income Inequality management as a Factor of Post-Crisis Economic Growth. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 4(78), 3-13 [in Russian].
2. Wallerstein, I. (2003). The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy. *Ojkumena. Almanah sravnitelnyh issledovanij politicheskikh institutov, socialno-ekonomicheskikh sistem i civilizacij – Oikumena. Almanac of comparative studies of political institutions, socio-economic systems and civilizations*, 1, 160-169. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/vall_tri.php [in Russian].
3. Golovin, S. A. (2007). Social inequality: Essence and scientific approaches. *Prepodavatel' HHI vek – Teacher of the XXI century*, 3, 134–147 [in Russian].
4. Diton, A. (2016). The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality. Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara. Fond "Liberalnaja Missija" [in Russian].
5. Dorofeev, M. L. (2020) Analysis of the Causes of Long-Term Changes in Economic Inequality in the Global Economy. *Finansy: teoriya i praktika – Finance: Theory and Practice*, 24(6), 174-186. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2020-24-6-174-186> [in Russian].
6. Kanarsh, G. Yu. (2011). Social Justice: Philosophical Concepts and Russian Situation: monograph. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo gumanitarnogo universiteta [in Russian].
7. Kashnikov, B.N. (2001). Concept of the general justice of Aristotle: Reconstruction Experience. *Eticheskaya mysl – Ethical Thought*, 2, 89-117 [in Russian].
8. Klinov, V. G., Sidorov, A. A (2018). World trends in the distribution of national incomes and problems of economic and social development. *Voprosy ekonomiki – Economic issues*, 7, 30-44. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2018-7-30-44> [in Russian].
9. Kondratiev, N.D., Yakovets, Yu.V., Abalkin, L.I. (2002). Large Cycles of Conjuncture and the Theory of Foresight, Selected Works. Moscow: Ekonomika [in Russian].
10. Ksenofont. (1993). Memories of Socrates. Moscow: Nauka. [in Russian].
11. Lavrenov, S. Ya. (2015). State-legal ideal Plato's. *Obozrevatel – Observer*, 8, 93-104 [in Russian].
12. Lyubimov, I. (2016). Income Inequality Revisited 60 Years Later: Pikety vs Kuznets. *Ekonomicheskaya politika – Economic Policy*, 11,1, 27-42. <https://doi.org/10.18288/1994-5124-2016-1-03> [in Russian].
13. Milanovich, B. (2014). Global Income Inequality in Numbers: in History and Now: overview: Report by XV Apr. Intern. Scientific conf. on the development of economics and society (April 1-4, 2014, Moscow). Nat.

Research University "Higher School of Economics". Moscow: Izdatelskij dom Vysshej shkoly jekonomiki [in Russian].

14. Modelski, G., Thompson W. (1992). Kondratiev's waves, the development of the world economy and international politics. *Voprosy Ekonomiki – Economic issues*, 10, 49-58 [in Russian].

15. Sorokin, P. A. (1992). *Human. Civilization. Society*. Moscow: Politizdat [in Russian].

16. Filatov, I. V. (2002). Theoretical heritage of S. Kuznez and the problems of modernization of post-socialist countries. Retrieved from <https://ecsocman.hse.ru/data/015/665/1219/003.FILATOV.pdf> [in Russian].

17. Scheidel W. (2017). *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century (Civilization: Birth, Life, Death)*. <https://doi.org/10.1515/9781400884605> [in Russian].

18. Schwab, K. (2019). *Globalization 4.0. A New Architecture for the Fourth Industrial Revolution*. Retrieved from <https://www.ejournal.ru/jour/article/view/213/198> [in Russian].

Received September 14, 2021

Reviewed November 5, 2021.

Signed to print December 17, 2021